

Полтавченко Ю. Ю., Кайола Ю. А.,
здобувачки,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка С. М. Глазова

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ ТЕОРЕТИЧНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У сучасній лінгвістиці нагромаджено значний досвід у вивченні складних речень в аспекті їхньої семантики та структури. Складне речення розглядають як одну з трьох основних синтаксичних одиниць (словосполучення, простого та складного речень). Одні вчені характеризують складні речення як багатовимірну структуру, вказуючи при цьому на нерівноправність синтаксичних зв'язків та синтаксичних відношень між предикативними одиницями, що входять до їхнього складу, інші ж мовознавці стверджують, що такі конструкції становлять об'єкт синтаксичного опису тільки з боку представлених у них комбінацій. Це різнотлумачення свідчить про **актуальність** обраної теми.

Мета нашої роботи – представити наукові дослідження вчених-лінгвістів щодо складного речення.

Речення – це синтаксична одиниця мови; специфічними ознаками, що відрізняють його від слова і словосполучення, є предикативність та інтонаційна оформленість. У мові традиційно розглядають просте речення («Я збираюся йти до школи») і складне речення («Ти збираєшся йти до школи, чи правильно я зрозумів?»). Граматична структура речення формується компонентами предикативної основи речення (тобто головними його членами – підметом і присудком), а семантична – відображає об'єктивну структуру фрагмента дійсності, репрезентованого в будові речення.

Головною категорією речення, що комплексом формальних синтаксичних засобів співвідносить повідомлюване з дійсністю, є предикативність, тобто кожен абстрактний зразок речення як синтаксичної одиниці має граматичне значення. Саме вона робить речення комунікативною одиницею, наприклад речення «Було сонячно» дає уявлення про явище, що мало місце в минулому, а речення «Скоріше б стало сонячно!» виражає модальний стан мовця – бажання зміни ситуації.

У синтаксичних трактатах кінця XIX – початку XX сторіч термін «речення» функціює тільки для позначення монопредикативної одиниці, тобто простого речення. Більш ґрунтовні синтаксичні дослідження складного речення почалися в другій половині XX сторіччя, насамперед – у працях В. Белошاپкової, Л. Булаховського, В. Виноградова, І. Вихованця, Б. Кулика, Л. Максимова, А. Медушевського, Н. Поспелова, М. Черемісіної тощо.

У мовознавстві складні речення тривалий час характеризували як об'єднання простих речень (О. Пешковський, О. Шахматов, І. Огієнко, М. Левицький, П. Залозний), як от:

- «Речення, складене з двох чи декількох простих речень, зветься зложеним» [5, с. 14];
- «Зложене речення являє собою декілька простих або стягнених речень, сполучених між собою рівнорядно або підрядно, як сполучаються окремі слова в простому реченні» [3, с. 6];
- «Двоє, троє простих (непоширених) або складних (поширених) або й злитих реченнів можуть злучатися між собою. Тоді вони зветься сполучені» [4, с. 96].

Інші ж лінгвісти звернули увагу, що частини складного речення лише умовно можна назвати простими реченнями, бо за своєю зовнішньою будовою частини складного речення тільки подібні до простих речень, у той час як складне речення є єдиним інтонаційним і смисловим цілим (В. Виноградов, Л. Булаховський, Б. Кулик, І. Вихованець, А. Загнітко):

- «Складне речення може бути визначене як об'єднання предикативних одиниць на основі синтаксичного зв'язку, побудоване за тією чи іншою структурною схемою й призначене для функціонування як одна комунікативна одиниця» [7, с. 515];

- «Складне речення – це синтаксична одиниця, компонентами якої виступають предикативні одиниці (прості речення), поєднані певним синтаксичним зв'язком. З погляду формальної організації складне речення є об'єднанням двох чи більше предикативних частин, кожна з яких має ознаку речення – предикативність» [1, с. 10];

- «Складне речення становить єдність двох чи більше предикативних одиниць і відповідних семантичних пропозицій, що виражають відношення між ситуаціями і призначені для функціонування у складі тексту (іноді самотійно) як єдине комунікативне ціле. З визначення складного речення стає зрозуміло, що це нова цільна одиниця порівняно з простим реченням» [6, с. 419] тощо.

Отже, на сьогоднішній день більшість мовознавців визначають складні речення як такі синтаксичні конструкції, що будуються з двох і більше предикативних компонентів, що між собою пов'язані сурядним, підрядним чи безсполучниковим синтаксичним зв'язком, і являють собою комунікативну та семантичну єдність [7, с. 209].

Можна підсумувати, що тільки всі частини складного речення разом можна розглядати як самотійну структурну й комунікативну одиницю, що є основним засобом формування й передачі інформації. Тобто предикативні частини складних речень (взяті окремо) не виступають окремими комунікативними одиницями й не мають смислової та інтонаційної завершеності. Відповідно до цих думок частини складного речення можна назвати простими реченнями лише умовно.

Предикативне значення складного речення формується з предикативних значень його частин, наприклад у побудові «Звук збільшувався, і я не міг заспокоїтися» обидві предикативні частини дають віднесеність повідомлюваного до минулого часу, співвіднесеність з особою в першій частині – вказівка на предмет мовлення (звук), у другій частині – вказівка на особу мовця (я), об'єктивне модальне значення – реальність повідомлюваного, суб'єктивне модальне значення пов'язане з наявністю модального дієслова (не міг) у другій частині.

Інтонаційні характеристики простого речення зумовлені інтонацією завершення наприкінці речення як єдиного типу, у той час як у складному реченні на стику частин ми маємо складний інтонаційний малюнок, коли на зниження тону у зв'язку із завершенням однієї частини накладається швидко підвищення тону, зумовлене початком наступної частини.

Дискусійним у сучасній лінгвістиці сьогодні залишається й питання класифікації складних речень. Традиційною в українській лінгвістиці вважають класифікацію складних речень залежно від того, якими засобами зв'язку поєднані між собою їхні предикативні частини. Якщо звертатися до цього критерію, то всі складні речення поділяють на [1; 2; 6; 7]:

- сполучникові (частини яких поєднуються між собою за допомогою сполучників чи сполучних слів)

- та безсполучникові (предикативні частини яких поєднуються між собою лише за допомогою інтонації та відповідних розділових знаків).

Сполучникові у свою чергу поділяють на два структурно-семантичні різновиди:

- складносурядні речення (предикативні частини поєднані в одне структурно-семантичне, інтонаційне й комунікативне ціле сполучниками сурядності)

- та складнопідрядні речення (предикативні частини поєднані в одне структурно-семантичне, інтонаційне й комунікативне ціле сполучниками підрядності).

Отже, з'ясувавши специфіку основних параметрів складного речення, можна дати йому таке визначення: складне речення – це речення, що має у своєму складі дві або кілька предикативних одиниць, які утворюють у смислового, структурного та інтонаційного відношенні єдине ціле; відмінність складного речення від простого не кількісна, а якісна. Виходячи з цього, можна дійти висновку, що це основні (але не єдині) характеристики складного речення.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підруч. для студ. філол. ф-тів вузів. Київ: Либідь, 1993. 365 с.
2. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
3. Залозний П. Ф. Коротка граматика української мови. Ч. II: Синтаксис. Київ, 1917. 90 с.
4. Левицький М.П. Українська граматика для самонавчання. Ромни, 1918. 159 с.
5. Огієнко І. Складня української мови. Жовква, 1938. Ч. II. 239 с.
6. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. 2-е вид., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.